

УДК 343.211.2

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Лукашевич В.Г., д.ю.н., професор

Запорізький юридичний інститут

Подальше підвищення наукового й організаційного рівнів забезпечення оперативно-службової діяльності для боротьби зі злочинністю обґрунтовано пов'язується з розширенням її теоретичних основ на базі використання передових досягнень науки і техніки, підвищенням професійної майстерності працівників правоохоронних органів.

Зазначене відбиває тенденцію зростання ролі науки в житті сучасного суспільства, що веде до посилення значення наукових знань, використовуваних для дослідження, розробки і впровадження в правоохоронну практику конкретних рекомендацій. При цьому акцент робиться на проблемах, що лежать на стику різних галузей знань, тому що тільки тісна взаємодія між ними забезпечує сьогодні пріоритети на всіх напрямках розвитку науки і техніки.

Випереджаючи основний зміст повідомлення, зробимо кілька попередніх зауважень.

Не вдаючись до етимології терміна "забезпечення", будемо його розглядати в одному синонімічному ряді з іменниками "постачання" і "озброєння", як визначену процедуру (діяльність) постачання чим-небудь у потрібній кількості, а в нашому випадку – оснащення співробітників правоохоронних органів сучасними науковими рекомендаціями для ефективної боротьби зі злочинністю. Зокрема, ці наукові рекомендації являють собою сприйняту практичним працівником цілісну систему знань, навичок і умінь, які він використовує у своїй професійній діяльності.

Питання про складові цієї системи відноситься до недостатньо дослідженого в юридичній літературі і тільки стосовно до реалізації службової функції науки криміналістики є визначені наробітки.

На наш погляд, не претендуючи на завершеність, виділятимемо чотири основні взаємозалежні і взаємообумовлені підсистеми системи наукового забезпечення діяльності по боротьбі зі злочинністю: *наукові знання, наукові рекомендації, науково-технічні засоби і юридичну освіту.*

Наукові знання складають зміст різноманітних наук, у першу чергу – юридичних. Утілюються ці знання у двох формах: фундаментальних і прикладних знань. Звідси і відбувається поділ наук на дві великі групи: фундаментальні і прикладні.

Інформаційною формою сприйняття наукових знань є: монографії, дисертації, наукові статті, наукові доповіді і т.п.

Наукові рекомендації як окрему підсистему системи наукового забезпечення ми розуміємо як узагальнене, систематизоване й опроектоване за допомогою різноманітних практичних посібників, рекомендацій, керівництв, довідників, настанов, інструкцій, методичних указівок, інформаційно-довідкових систем і тому подібних наукових знань.

Науково-технічні засоби в контексті (як підсистему) наукового забезпечення боротьби зі злочинністю складають сукупність різноманітних знарядь (реманент), що використовує суб'єкт (правоохоронець) у своїй професійній діяльності.

До них належать всілякі засоби зв'язку, комп'ютерна й організаційна техніка, спеціальні і техніко-криміналістичні засоби і технології роботи з ними тощо, а також зведення відносно їх.

Розглянуті вище підсистеми у своїй сукупності складають матеріалізований банк даних і засобів, що можуть бути використані практичними працівниками у своїй службовій діяльності.

Але марно сподіватися на те, що ці наукові знання, наукові рекомендації і науково-технічні засоби самі по собі потраплять у практику і стануть її знаряддям. Останнім часом були проведені наукові дослідження і захищені дисертації по пріоритетних проблемах, визначених на державному рівні. Варто лише вказати на Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затверджену Указом Президента України № 837/96 від 17.09.96 року, Національну програму боротьби з корупцією, затверджену Указом Президента України № 319/97 від 10.04.97 року, Комплексну програму профілактики злочинності 2001-2005 року, затверджену Указом Президента України № 1376 від 25.01.00

року, останнього Указу Президента України “Про заходи по подальшому зміцненню правопорядку, охорони прав і волі громадян” № 143 від 18.02.02 року. У правоохоронних органах створені і функціонують безліч науково-дослідних установ і підрозділів, а помітних зрушень на краще в оперативно-службовій діяльності органів, що борються зі злочинністю не спостерігається.

Зрозуміло, що на це є багато об'єктивних і суб'єктивних причин, що можуть стати предметом іншого, більш детального аналізу. Зупинюся лише на одному факторі, що охоплюється контекстом системи наукового забезпечення.

Зазначений вище матеріалізований банк даних і засобів – це лише один бік складного інформаційного процесу. Тільки з'єднуючись зі споживачем, ці дані “виділяють” інформацію, самі по собі вони ніякої інформаційної субстанції не містять, тому, відомо, що одне і теж саме повідомлення одному споживачу може давати багато інформації, а іншому – мало. У цьому аспекті інформація потрібна споживачу як вихідний матеріал для вироблення алгоритму ухвалення рішення і для успішної діяльності в процесі реалізації оперативно-службових функцій.

Таким чином, наукові знання, наукові рекомендації і науково-технічні засоби лише тоді будуть виконувати функцію наукового забезпечення боротьби зі злочинністю, коли вони будуть отримані з зовнішнього середовища, усвідомлено їхнє змістовне значення, перетворене (організоване й упорядковане) відповідним чином споживачем для використання у визначеній діяльності.

Але для цього суб'єкти правоохоронної діяльності повинні пройти етап (стадію) **юридичної освіти**, у результаті чого різноманітні наукові знання трансформуються в елементи професійних знань, умінь і навичок.

У такому розумінні, образно, юридичну освіту доцільно розглядати як один з каналів (і при цьому, на нашу думку, найбільш діючого, а тому необхідного і незамінного), по якому узагальнений, трансформований і збагачений науковими теоріями практичний досвід знову повертається в практику боротьби зі злочинністю.

Інтегрована щодо визначених соціальних функцій і структурована адекватно параметрам, що відбивають модель підготовки фахівця визначеного рівня, кваліфікації і спеціалізації, юридична освіта може бути представлена інтегрованою системою знань, умінь і навичок різних наук і, у першу чергу, дисциплін кримінально-правового циклу.

Зрозуміло, що в системі юридичної освіти не всі навчальні дисципліни відіграють однакову роль і мають однакове значення для практики.

Загальновідомо, що визначена їхня частина має загальнопізнавальний характер і покликана формувати визначені світоглядні початки майбутнього юриста.

Інша частина носить фундаментальний характер і покликана сформувати вихідні (базові) юридичні знання, закласти міцні наукові основи для орієнтації і пристосування до безупинно змінюються й об'єднуються умовам сучасного буття, створити передумови наступного самонавчання і підвищення кваліфікації юриста.

І, нарешті, прикладна (професійно-орієнтована) частина освіти юриста, що виступає у формі засвоєння наукових рекомендацій практиці, визначених методів, методик, операцій, процедур і прийомів, науково-технічних засобів і технологій виконання визначеного виду оперативно-службової діяльності.

Подальше удосконалювання наукового забезпечення боротьби зі злочинністю нами пов'язується з двома основними напрямками.

Перший – полягає в розширенні сфери проведення комплексних міждисциплінарних досліджень практики боротьби зі злочинністю і формування на їхній основі окремих інтегративних наукових теорій, що задовольняли б синтетичний характер знань практичного працівника, які використовуються в його професійній діяльності.

Другий – полягає у подальшому удосконалюванні юридичної освіти, на якому зупинимося докладніше.

Останнім часом питання реформування вітчизняної освіти взагалі і юридичного зокрема не раз обговорювалися на всіх рівнях державних структур і громадськості. Був прийнятий ряд відомих документів, що повинні були стимулювати реформаційні процеси в Україні. Однак реальних результатів цього процесу поки не видно.

У той же час, особливості і складності соціального, економічного і політичного становлення Української державності, визначають потребу у юристах нової генерації, які б користалися суспільною повагою, мали визначену незалежність і самостійність, були здатними працювати в новому правовому полі, створили авторитетну й ефективну галузь правозастосовчої діяльності, заснували нові і відродили старі позитивні традиції вітчизняної юридичної професії.

Не претендуючи на завершеність, зупинимося лише на деяких тенденціях і перспективах розвитку юридичної освіти в Україні.

Почнемо з юридичних спеціальностей. Із середини позаминулого сторіччя, і це нонсенс, що важко коментувати, донедавна існувала усього лише одна юридична спеціальність – правознавство. І тільки на початку 1994 року Постановою Кабінету Міністрів України № 325 вперше в незалежній Україні був затверджений новий “Перелік напрямків підготовки фахівців з вищою освітою різних кваліфікаційних рівнів”, у який, за поданням Міністерства внутрішніх справ, були введені нові юридичні спеціальності: “правоохоронна діяльність”, “управління в сфері правопорядку”, “військово-юридична діяльність”, “кримінально-процесуальна діяльність”, “кримінально-виконавча діяльність”, “криміналістична експертиза”, – які досить повно відбивали потреби замовника – правоохоронні органи – на підготовку фахівців визначеного рівня і профілю. Таке нововведення було обгрунтованим, а вказівка на *діяльнісний* характер підготовки фахівця відкривала перспективу концептуального і змістовного реформування юридичної освіти. До речі, Росія пішла тим же шляхом, однак, як виявилось, більш послідовно. Тому що в наступному, 1997 році, без якого-небудь виразного обгрунтування, згаданий Перелік “урізували”, залишивши в ньому лише спеціальності: “правознавство” і “правоохоронну діяльність”. І хоча правоохоронна діяльність у сучасних умовах є одним із пріоритетних напрямків суспільно значимої діяльності держави, і сьогодні, більшість відомчих навчальних закладів продовжують готувати фахівців для правоохоронних органів по тим же освітньо-професійним стандартам, що і цивільні вищі навчальні заклади, у яких зовсім інша спрямованість і призначення.

Зупинимося на них докладніше.

Не ставлячи за позначку переорієнтацію усталених уявлень окремих осіб стосовно престижності диплому “правознавця”, звернемося лише до їхнього здорового глузду та прикладної доцільності за сучасних умов у всьому наслідувати приклад цивільних закладів освіти.

Так, зокрема, за наймінімальнішими підрахунками, 4-річні навчальні плани відомчих навчальних закладів на 30-40 % навчального години відрізняються від 5-річних навчальних планів цивільних вищих закладів освіти. Державний стандарт підготовки юриста за спеціальністю “правознавство” розробляється, виходячи із запитів останніх, тому виконати його умови за скорочений (4-річний) термін і одночасно опанувати спеціальні навчальні дисципліни (а саме вони складають 30-40 % різниці навчального бюджету) вельми проблематично навіть з огляду на певну інтенсифікацію навчального процесу у відомчих навчальних закладах, що, до речі, теж має відповідні педагогічно обгрунтовані межі, які не завжди беруться до уваги під час визначення загального терміну навчання. Крім того, зарубіжний досвід підготовки офіцерів поліції свідчить, що більша частина навчального часу відводиться на вироблення вузькопрофесійних умінь та навичок, а не на загальну юридичну підготовку.

Тому розбудову діючої системи підготовки юридичних кадрів для правоохоронних органів, на наш погляд, доцільно здійснювати шляхом прикладної (профільної) спеціалізації навчання з урахуванням існуючих потреб практики боротьби зі злочинністю й професійних запитів конкретних замовників кадрів.

Але запропонована нещодавно Міністерством внутрішніх справ нова модель підготовки фахівців, не витримує жодної критики і потребує окремого детального аналізу, що виходить за межі мого повідомлення.

Крім того, зазначене хоча і торкається начебто вузьковідомчої проблеми, але ця проблема більшою мірою обумовлена загальними освітянськими прорахунками, і в ній, як у дзеркалі, відбивається сучасний стан і загальні проблеми юридичної освіти в країні.

Впродовж тривалого часу усталена система юридичної освіти по суті не змінюється, у ній панує парадигма “аналітичного правознавства”, хоча ще з давніх часів презюмувалося, що викладання юридичних дисциплін підпорядковане кінцевій меті – практичному застосовуванню норм права, що вивчаються.

І зараз у більшості вищих юридичних закладах освіти продовжує втілюватися в цілому універсальний педагогічний та змістовний підхід, у межах традиційної трансляційно-репродукційної моделі навчання.

За нього навчання, орієнтуючись на вербальну пізнавальну стратегію, здійснюється в площині фронтального впливу навчального матеріалу, що подається, у переважній більшості викладачем.

Воно організується за такою методичною схемою: спочатку опрацьовуються тексти законів та інших нормативних актів, судових рішень, окремих (типових) юридичних казусів, потім тлумачаться та класифікуються юридичні норми, акти, положення, факти та знаходяться закладені в них юридичні конструкції, осмислюється юридична термінологія і виробляються на цьому підґрунті відповідні узагальнення й визначення.

Треба визнати, що ця аналітична за своїм характером навчальна діяльність є класичною. Вона, з одного боку, розкриває юридичний зміст і сутність чинного законодавства, а, з іншого - знайомить з практикою його застосовування та опрацьовує окремі найбільш типові (доцільні) форми і засоби юридичних дій – створює певні передумови подальшої праці випускників на юридичній ниві.

Разом з тим, для розвитку практичних навичок, які спираються на почуттєво-емоційно-образне мислення, така методика мало придатна. Крім того вона не враховує індивідуально-типологічні властивості кожної особи, що навчається.

За такого підходу до організації навчання спостерігаються певні суперечності між синтетичним характером знань, що мають застосовуватися на практиці, та аналітичним, предметно-дисциплінарним шляхом їх здобуття. Штучно (розуміється з навчальною метою) розчленовується сприйняття цілісної світобудови дійсності, яку задано вже самою синтетичною (інтегративною) природою людського мислення.

У такий спосіб (методом "аналітичного правознавства"), під кутом зору, притаманному відповідній ділянці наукових знань логіки, систематики, зв'язків і відносин, викладаються й окремі дисципліни, змістом яких є юридичні норми певних галузей права, відповідальність, права та обов'язки, інші правові явища.

Мабуть, саме тому випускники вищих юридичних навчальних закладів не виявляють умінь та навичок комплексного застосовування знань, набутих під час вивчення різноманітних дисциплін.

Сьогодні визріла потреба в структурних та змістовних змінах у побудові навчального процесу.

Пропонуємо поєднати позитивні якості усталених поглядів і методів з новими підходами, змінивши пануючу трансляційну модель навчання на операційну, яка ґрунтується на засадах теорії діяльності, розробленої вітчизняною психологічною наукою.

В основу методології побудови навчального процесу треба покласти соціально детерміновану предметну діяльність, яка розглядається визначальною у формуванні необхідних якостей майбутнього фахівця. У правоохоронній сфері це, насамперед, організаційно-управлінська, слідчо-криміналістична, оперативно-розшукова, адміністративно-правова, кримінально-виконавча тощо.

Навчання за нею має будуватися на засвоєнні еталонного зразку певної (визначеної замовником) діяльності чи її вихідних опорних основ (начал).

На засадах і в межах цього підходу вибудовується програмоване алгоритмізоване навчання як поетапне формування визначених розумових і практичних дій-навичок.

Але в той же час треба мати на увазі, що навчати за такою методикою – зовсім не означає програмувати всі дії та вчинки людини. Тому навчальні схеми мають бути не надто жорсткими, а лише позначати напрямки, шляхи виявлення творчої активності особи, окреслюючи її поступальність та конструктивність.

Пріоритети повинні віддаватися, у першу чергу, не формуванню нормативних знань (що є безумовною базовою передумовою отримання будь-якої освіти), а механізмів самонавчання та самовиховання з урахуванням максимального включення індивідуальних здібностей (і властивостей) кожної особи, що навчається.

У межах такого діяльнісного підходу цілком реально ставити задачу реалізації наявних здібностей (потреб та можливостей) особи до окремих конкретних видів предметної діяльності.

І якщо за традицією оцінка результатів навчання пов'язувалась лише з підсумками репродуктивної діяльності, то тепер, під час оцінювання, є можливість враховувати також досвід творчого розвитку особи та ступінь (міру) її входження (опанування) у різні сфери майбутньої професійної діяльності.

Організуючим стрижнем такого навчання є принципи:

- єдності в опануванні знань, форм, методів і засобів юридичної професійної діяльності;
- ступеневості (етапності) здобуття освіти, яка передбачає послідовність, спадкоємність, наступність та неперервність процесу отримання освіти;
- педагогіки співробітництва, яка реалізується в специфічних формах організації навчально-виховного процесу, об'єднує індивідуальний підхід з колективно-діяльнісним характером спільного вирішення навчальних завдань, проблемністю в подачі нового матеріалу, активної аудиторної та самостійної роботи.

Незаангажований дослідник може зробити самостійний висновок, якою мірою позначений підхід відрізняється від запропонованого у відомчій моделі підготовки правоохоронців.

